

- Gavazzijev Hrvatsko-francuski rječnik, 3. izd., priredio F. Sarazin, izd. Stj. Kugli, Zagreb (bez oznake g. izdanja).
- Dr Vinko Esih: Hrvatsko-njemački rječnik, Zagreb, 1944.
- B – Dr Julije Benešić: Hrvatsko-poljski rječnik, Zagreb, 1949.
- Dr Jovan Vuković: Pravopisna pravila i uputstva za pisanje ijekavskih oblika, Sarajevo, 1949.
- A. Belić: Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika, Beograd, 1950.
- Dr D. Boranić: Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, 10. izd., Zagreb, 1951.
- Brabec-Hraste-Živković: Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1952.
- Dr Antun Hurmm: Njemačko-hrvatski rječnik, Zagreb, 1954, i Hrvatskosrpsko-njemački rječnik, Zagreb, 1958.
- Antun Barac: Jugoslavenska književnost, Zagreb, 1954.
- DJ – Deanović-Jernej: Hrvatsko-talijanski rječnik, Zagreb, 1956.
- Valentin Putanec: Francusko-hrvatskosrpski rječnik, Zagreb, 1957.
- P – Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika, Zagreb, 1960. i Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika, školsko izdanje, Zagreb, 1960.
- RMH – Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika, izd. Matice hrvatske, Zagreb, 1957.
- Miroslav Šicel: Pregled novije hrvatske književnosti, Zagreb, 1966.
- Časopisi: KOLO, KRITIKA, MARULIĆ, MOGUĆNOSTI, ZADARSKA REVIIJA.

JOŠ JEDNOM POVODOM NEKIH NENAUČNIH TUMAČENJA O NARODNOM JEZIKU PREDNJEŠEVSKE KNJIŽEVNOSTI

Aleksandar Mladenović

U vezi sa mojim člankom, objavljenim u *Jeziku* (XVI, 152–156), V. Nikčević je pokušao u jednom od poslednjih brojeva ovog časopisa, XVII, 48–59, da ospori i obezvređi neke moje poglede na jezik starih tekstova sa terena današnje Crne Gore. Ne ulazeći posebno u karakter njegovog polemičkog tona, koji prelazi granice uobičajenih normi ovakvih diskusija, želeo bih da čitaoci ma *Jezika* ukažem samo na neka Nikčevićeva nenaučna tumačenja ove problematike, koja su se ne samo ponovila već i dalje razvila u ovom njegovom drugom članku.

I. Povodom moga mišljenja da tek od XIV veka imamo »spoménika na narodnom jeziku s područja današnje Crne Gore«, a koje je zasnovano na jeziku tekstova u knjizi *Prednjegoševsko doba* (Jezik, 1968–1969, 5, 152), Nikčević jednostavno ističe da takva moja tvrdnja »ne odgovara istini« (49). Posle ovoga bilo bi normalno očekivati autorove konkretne dokaze kojima će potkrepiti eventualnu neistinitost ove moje tvrdnje. Međutim, na sledeće dve i po štampane strane svoga napisa (50–52) Nikčević ne iznosi ni jedan argument koji bi imao odgovarajuću naučnu težinu. Naime, on ističe da je u drugoj polovini XI veka »na slavenskome, odnosno crnogorskome jeziku« na-

stalo »djelo *Vladimir i Kosara* Zećanina iz Krajine« (50), koje je do danas sačuvano, kao što je poznato, na latinskom jeziku u Ljetopisu Popa Dukljanina.¹ Za Nikčevića *slavenski* jezik, koji pominje Pop Dukljanin u vezi sa ovim delom, nije ništa drugo nego *crnogorski*, tj. narodni jezik crnogorskih predaka iz XI veka (50). Za ovakvu vrlo značajnu tvrdnju potrebni su i odgovarajući *naučni dokazi*. Nikčević, međutim, nije naveo *ni jedan* argumenat kojim bi pokazao da termin *slavenski* jezik kod Dukljanina znači *narodni* jezik a ne, možda, crkveni, tj. staroslovenski jezik odgovarajuće redakcije. Kako se može, onda, ovako neargumentovano mišljenje uopšte primiti kao eventualno tačno?²

Za kasnije vekove Nikčević tvrdi, prvo, da je »jezik makedonskih Slavena zetske redakcije bio u književnoj upotrebi od XII do XIV stoleća« i da je on do toga zaključka došao »na osnovu jezika originala crnogorskih spomenika« (50), *uopšte ne pominjući spomenike na koje misli*, i, drugo: »jasno je da je narodni jezik u tome periodu [XII–XIV v.] bio u neprekidnoj književnoj upotrebi« (51), *ne dajući opet nikakve dokaze ovoj svojoj tvrdnji*. Pošto nije u mogućnosti da se pozove eventualno na neki spomenik, čime bi dokumentovao ovo svoje mišljenje, Nikčević pribegava jednom neopravdanom postupku koji se ogleda u njegovim rečima: »Za period od XII do XIV stoljeća nema nikakve potrebe [! – A. M.] navoditi primere jezika jer je svim ljudima od lingvističke struke, kao i onim koji se razumiju u pitanjima istorije jezika jasno da je narodni jezik bio u kontinuiranoj književnoj upotrebi i tokom ta dva stoleća« (50 nap. 7). Za čitaoca *Jezika*, manje upućenog u probleme istorije našeg jezika, ova Nikčevićeva konstatacija može, eventualno, biti ubedljiva, ali za

¹ U svom prvom članku Nikčević kaže da je ovo delo »kao i niz drugih tekstova« pisano »na starom crkvenom jeziku« (Jezik, XVI, 41), a ovde, u svom drugom napisu, kao što smo videli, tvrdi da je to isto delo pisano »crnogorskim jezikom«! U eventualnom njegovom trećem članku možemo, verovatno, očekivati i neko njegovo novo mišljenje o ovom pitanju – što je sve posledica olakog, neodgovornog i neargumentovanog donošenja odgovarajućih sudova.

² On se, istina, poziva na izvestan rukopis N. Pejčića: *Poreklo Crnogoraca* (50), koji nije štampan te samim tim i nedostupan široj naučnoj javnosti. Iz ovog rukopisa Nikčević citira Pejčićovo mišljenje (za sada još nepoznato u nauci još neverifikovano) o terminu *slavenski* kod Dukljanina, ali *ne pružajući o tome nikakve dokaze*. Opsednut neprekidno ciljem koji ima pred sobom (da je u Crnoj Gori, za razliku od Srbije, narodni jezik od najstarijih vremena bio u književnoj upotrebi), Nikčević se uopšte ne obazire na rezultate najnovijih proučavanja, na primer, u našoj istorijskoj nauci, te potpuno prenebregava studiju dr Slavka Mijuškovića: *Ljetopis Popa Dukljanina*. – Titograd (Grafički zavod, Biblioteka »Luča«, 19), 1967, u kojoj ovaj autor donosi ne samo u mnogo čemu novo čitanje, a samim tim i novo tumačenje Ljetopisa, već i novo datiranje ovoga spomenika: po Mijuškoviću ovaj Ljetopis je nastao ne u XII već u vremenu od druge polovine XIV do sredine XV veka (S. Mijušković, n. d., 107). Jasno je, naravno, zbog čega Nikčeviću ne odgovara da prihvati, makar i kritički, Mijuškovićevo, izgleda opravdano, novo datiranje Ljetopisa.

sve ljude »od lingvističke struke« nedopustiv je ovakav »metod« raspravljanja kojim se pomenuti autor služi u nedostatku pravih naučnih dokaza. I njemu mora biti jasno da se u nauci, normalno, priznaje jedino snaga argumenta.³

Ustajući protiv moje upotrebe uobičajenog u nauci termina *srpskoslovenski* jezik,⁴ pri čemu se Nikčević ne kloni da svojevolutno pripiše da ja danas »u 1969. godini« tretiram »pretke današnjih Makedonaca, tj. makedonske Slave- ne ... kao Srbe« (51), – što je potpuno neopravdano i besmisleno jer se to iz moga članka ne može ni naslutiti a nekmoli videti – pomenuti autor pogreš- no operiše pojmom *zetska redakcija*.⁵ Naime, dok prvi put kaže da je to »mješavina jezika makedonskih Slavena i narodnoga« (50), dotle drugi put ističe da su Miroslavljevo jevanđelje i zapis Gligorija Dijaka u ovom spome- niku pisani jezikom koji je »mješavina jezika makedonskih Slavena, odnosno crkvenoga i tradicionalnoga crnogorskoga jezika na negdašnjoj glagoljici koji se [jezik – A. M.] u novonastaloj političkoj situaciji prilagodio jeziku pravo- slavne crkve i ćirilici, ali je sačuvao [ko? jezik – A. M.] uspomenu na glago- ljiću izgledom svoje ćirilске grafije koja je po nekim svojim crtama i pojedinim pismenima prilagodena izgledu glagoljskih pismena« (51 – kurziv je moj). Dakle, kao što se vidi, Nikčević je pomešao grafijske odlike jedne redakcije sa njenim jezičkim karakteristikama tretirajući ih samo na jednom, jezičkom nivou. J. Ham (n. d., 197), na čije se mišljenje Nikčević poziva, govori samo o *grafijskim* osobinama zetsko-humske redakcije ne navodeći nikakve eventu- alne posebne njene jezičke odlike. Ako već želi da insistira na postojanju nekakvih jezičkih razlika između zetsko-humske, s jedne, a raške redakcije, s

³ Nikčevićeva tvrdnja da »po Mladenoviću narodni jezik postaje književni tek u XIV stoljeću« (51) uopšte ne odgovara istini jer ja to nigde u svom članku nisam rekao. Ona je plod Nikčevićevog nedobronamernog tumačenja mojih reči da sam »sudeći po jeziku origi- nala, a ne po izdanju tekstova u knjizi *Prednjegoševsko doba*«, došao do zaključka kako »spomenika na narodnom jeziku s područja današnje Crne Gore imamo tek od XIV veka« (Jezik, XVI, 152). Ova moja tvrdnja uopšte ne apsolutizuje stvari, ona je vezana za analizu jezika samo u određenim, do danas poznatim spomenicima. Dakle, dok ja težim da svoje zaključke zasnivam na stanju jezika u pojedinim spomenicima, dotle Nikčević pokušava svoje pretpostavke da proglasi zaključcima! Stvarno je očigledno, kako on kaže, »da nas dvojica pitanjima razvoja jezika pristupamo s potpuno suprotnih pozicija« (51), pri čemu ne krijem svoje zadovoljstvo što je to tako. Konačan sud o naučnoj opravdanosti moje ili Nikčevićeve pozicije prepuštam, naravno, čitaocima.

⁴ Dok u svom drugom napisu Nikčević izbegava upotrebu ovog termina, dotle u svom prvom članku upotrebljava naziv *srpskoslovenski*, odnosno *stari crkveni jezik srpskohrvatske redakcije*, ističući pri tom da su i ovim tipom jezika na terenu Crne Gore »u razdoblju od 12. do 15. vijeka« pisani odgovarajući književni tekstovi (Jezik, XVI, 22 i nap. 5).

⁵ Iako se poziva na Hamovu *Gramatiku* (51 nap. 9), u kojoj ovaj autor upotrebljava termin *zetsko-humska redakcija* (up. J. Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb, 1958, 197), Nikčević u nazivu ove redakcije, iz razloga koji se mogu sa sigurnošću pretpostaviti, namerno ispušta drugi (*humska*) a zadržava samo prvi deo (*zetska*).

druge strane, jer mu je to, očigledno i cilj,⁶ onda Nikčević treba to i da dokaže argumentima *jezičkog tipa*. Nenaučno je i netačno grafijske odlike jedne redakcije uzimati istovremeno i za jezičke njene karakteristike.⁷ Za spomenike i tekstove iz XII i XIII veka: *Miroslavljevo jevanđelje*, zapis Gligorija Dijaka u ovom Jevanđelju, *Natpis na zadužbini* zetskog episkopa Neofita i *Pogovor Nomokanonu* Teofila iz Budimlja Nikčević kaže da su pisani jezikom »makedonskih Slavena zetske redakcije« (51, 52), što bi značilo staroslovenskim jezikom zetsko-humske redakcije. Dakle, ti spomenici, i po Nikčeviću, nisu pisani narodnim jezikom sa terena Crne Gore već jezikom koji sadrži samo neke elemente narodnoga jezika, jer da nije tako, ne bi se moglo govoriti o redakciji.⁸ Pomenuto Nikčevićevo mišljenje u kontradiktornosti je sa njegovom više puta izrečenom tvrdnjom o neprekidnoj književnoj upotrebi narodnog jezika u Crnoj Gori,⁹ tako da je posle ovoga čitaocu teško da proceni koje zapravo mišljenje ovaj autor zastupa. Dalje, za ove spomenike Nikčević nije naveo ni jedan dokaz jezičkog karaktera da se u njima nalazi »tip makedonskih Slavena zetske redakcije« (51). Ako je za tekstove iz XIII veka: *Natpis* i *Pogovor* sigurno da po svom postanku pripadaju *teritorijalno* krajevima koji se danas nalaze u sastavu SR Crne Gore (okolina Kotora i Morača), to istovremeno ne mora značiti da su jezičke narodne crte u njima poreklom sa tog terena. A ako pođemo od pretpostavke da su u ovim tekstovima narodne osobine ipak kotorske odnosno moračke, onda treba pokazati i dokazati konkretno koje su to crte koje *jezički* odlikuju, u to vreme, *samo* zetsko-humsku redakciju.¹⁰ Nik-

⁶ Nikčević kaže da Mladenović želi da »crnogorske i srpske jezičke razlike iz prošlosti, shodno dosadašnjoj lingvističkoj praksi, niveliše i potre« (48). Ako sam imao, po Nikčeviću, takvu nameru, onda je, prvo, on bio dužan da na nju jasno ukaže i, drugo, konkretnim jezičkim osobinama da dokaže »crnogorske i srpske jezičke razlike iz prošlosti«, što on nije učinio ni u prvom ni u drugom svom članku.

⁷ Ovaj Nikčevićev postupak svakako jasno pokazuje kakvim se »naučnim« metodom služi ovaj autor samo da bi po svaku cenu, za najstariji period naše pismenosti, isforsirao »jezičke razlike« između jedne i druge redakcije.

⁸ U svom članku ja sam baš to i rekao: da su ovi spomenici izdati u knjizi *Prednjegoševsko doba* »u prevodu sa srpskoslovenskog na naš današnji književni jezik« (Jezik, XVI, 152), što znači da se, najzad, Nikčević i ja u nečemu slažemo. Što se njemu ne sviđa termin *srpskoslovenski* već *jezik makedonskih Slavena zetske redakcije*, to je sekundarno pitanje u ovoj polemici: činjenica je da je on konačno priznao da pomenuti tekstovi nisu pisani narodnim jezikom!

⁹ Up. njegove reči: »da je u Crnoj Gori još od vremena narušavanja ortodoksne upotrebe staroslovenskog jezika u knjigama, pa sve do 19. vijeka narodni jezik bio u neprekidnoj književnoj upotrebi« (Jezik, XVI, 19) ili: »jasno je da je narodni jezik i u tome periodu [XII-XIV v.] bio u neprekidnoj književnoj upotrebi« (Jezik, XVI, 51).

¹⁰ To se ne može dokazivati, na primer, sa pomenutim zapisom Gligorija Dijaka u Miroslavljevom jevanđelju jer u njemu nema ni jedne crte *narodnoga jezika* koja ne bi istovremeno *jezički* odlikovala i zetsko-humsku i rašku redakciju s kraja XII veka (npr. *grešni, nedostojni, se, zastavih, zlatom, knezu velikoslavnomu Miroslavu sinu Zavidinu* i sl. – primeri su dati transliterirano iz tipografskih razloga; up. snimak ovog zapisa: dr L. Mirković, *Miroslavljevo evanđelje*. – Beograd (Srpska akademija nauka, Pos. izdanja, knj. 156), 1950, sl. 59). Samim tim, jasno je da ovaj zapis *jezički* pripada *obema* pomenutim redakcijama (a što ne mora značiti i *grafijski*).

čević, međutim, ništa ne kaže o ovome smatrajući, izgleda, da se u nauci može verovati rečima bez argumenata, što je, naravno, isključeno. Posle ovoga što je rečeno, mislim da će i čitaocima *Jezika* biti jasno da me Nikčević nije konkretnim naučnim dokazima ubedio u to da su moja tumačenja »neistorijska i netačna«, što mi je, inače, olako neargumentovano pripisao (52).

2. U vezi sa poveljom Balše II Balšića, koja je upućena Dubrovčanima 1385, Nikčević kaže: »Odlomak koji sam citirao pisan je na čistome narodnome jeziku, a to sam u svojem radu upravo jedino i tvrdio« (52).¹¹ Ovakvom svojom proizvoljnom tvrdnjom Nikčević se grubo ogrešio o istinu koju je jednostavno zaobišao. Tačno je da je Nikčević početni deo ove povelje doneo na narodnom jeziku, ali je netačno da je taj citat u originalu pisan u celini narodnim jezikom.¹² I u tom citatu, kao i van početnih rečenica u ovoj povelji, ima i izvesnih srpskoslovenskih crta: predlog *v*, *vsakomu*, *voljn*, *roždastva*.¹³ I ovde Nikčević zapada u kontradikciju: dok, u prvi mah, tvrdi, kako smo videli, da je citat iz ove povelje, a i ona cela, pisan na čistom narodnom jeziku, dotle, u drugi mah, na istoj stranici svoga članka (52), on govori da u ovom spomeniku ima »oko 17% riječi jezika makedonskih Slavena zetske redakcije«, što, nesumnjivo, treba da znači da to nisu narodne reči iz crnogorskih govora.¹⁴

¹¹ Kurziv je moj. U svom prvom članku Nikčević ističe: »Balša II Balšić se u svojoj Povelji obraća dubrovačkoj vlasteli na čistom narodnom jeziku« (kurziv je moj) donoseći, posle ovoga, početne rečenice iz ove povelje, ali jezički osavremenjene (Jezik, XVI, 42).

¹² Up. Ljub. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*. – Beograd – Sr. Karlovci, 1929, knj. I, Prvi deo, 109.

¹³ Ja i dalje upotrebljavam, sasvim spokojno, termin *srpskoslovenski jezik* jer me Nikčević nikakvim naučnim argumentima nije ubedio da sam na krivom putu. Ako je potrebno, može se stvoriti i naziv *zetskoslovenski* mada je važno šta će se pod njim podrazumevati. A podrazumevalo bi se svakako ono isto što se shvata i danas pod terminom *srpskoslovenski*: staroslovenski jezik naše redakcije, u osnovi staroslovenski jezik sa elementima odgovarajućeg našeg narodnog govora. Međutim, *srpskoslovenske* crte u tom jeziku, tj. nekadašnje staroslovenske (u odnosu na naš jezik »nenarodne« osobine) ostaju uglavnom nepromenjene kad se radi o spomeniku koji je pisan starim književnim i crkvenim jezikom (srpskoslovenskim) bilo u Srbiji, Crnoj Gori ili Hercegovini. Samim tim, jasno je da ja nisam mogao »srpsko ime prenositi u XII stoljeće s namjerom da se njime imenuje jezik srednjovjekovnih crnogorskih spomenika«, kako mi to neopravdano Nikčević pripisuje (51 nap. 8), jer se pod srpskoslovenskim jezikom ne podrazumeva narodni jezik. Ako odgovarajući spomenici iz Crne Gore nisu pisani srpskohrvatskim već »jezikom makedonskih Slavena zetske redakcije«, kako kaže Nikčević (51), onda je on bio dužan da konkretno ukaže na jezičke razlike između ta dva jezika u XII ili XIII veku. A on to nije učinio. Međutim ono što meni zamera Nikčević sebi dopušta. Naime, naziv *crnogorski jezik* on prenosi u XI vek kad kaže: »Na slavenskome, odnosno crnogorskome jeziku nastalo je u drugoj polovini XI vijeka djelo *Vladimir i Kosara* Zečanina iz Krajine« (50), što svakako nema svog opravdanja jer se ime *Crna Gora*, kao što je poznato, javlja tek od kraja XIII veka (up. dr J. Erdeljanović, *Stara Crna Gora. Etnička prošlost i formiranje crnogorskih plemena*. – Srpski etnografski zbornik (Prvo odeljenje. Naselja i poreklo stanovništva knj. 24), Beograd, 1926, knj. XXXIX, 34; I. Jastrebov, *Beleška o imenu Crne Gore*. – Glasnik Srpskog učenog društva, Beograd, 1880, knj. 48, 424; up. i: I. Stjepčević i R. Kovijanić, *Prvi pomeni Crne Gore u katorskim spomenicima*. – Istorijski zapisi, Cetinje, VI/1953, knj. IX, 231).

¹⁴ Ovaj podatak o 17 procenata nisam proveravao ovom prilikom jer Nikčević nije kazao na osnovu kojih je kriterijuma došao do pomenutog zaključka.

Pa šta je onda tačnije: njegova tvrdnja da je ovaj spomenik pisan čistim narodnim jezikom ili moja da je ovde jezik »u osnovi narodni sa nekim srpskoslovenskim elementima« (up. Jezik, 1968–1969, 5, 153)? Mislim da čitaocima *Jezika* neće biti teško da sami dođu do istinitog odgovora na ovo pitanje. I još nešto. Ako je u svom prvom članku (Jezik, 1968–1969, 2, 42) navodio početne rečenice iz Balšine povelje da bi ukazao na sam jezik ovoga spomenika, Nikčević je *morao* taj odlomak doneti *tačno onako kako je u originalu i nije ga smeo »prevoditi« na naš današnji jezik*. U svom drugom članku (Jezik, 1969–1970, 2, 52) on se pravda da je to učinio zato što se radi o početnim rečenicama koje su pisane na tradicionalan način, što je tačno, *ali što uopšte nije opravdanje da se baš taj citirani početni deo povelje, koji je Nikčevićevom intervencijom jezički osavremenjen, proglašava za primer čistog narodnog jezika kojim je pisan ovaj spomenik!* Ovakav Nikčevićev metod nesumnjivo je dalek od naučnog prilaženja ovoj problematici.

3. Što se tiče raznih tekstova koje navodi Nikčević na str. 53–54, a koji potiču od XVI veka naovamo, kao i pojedinih zbirki crnogorskih dokumenata od XVI–XIX stoleća, treba istaći da narodni karakter jezika kojima su ti spomenici pisani uopšte nije sporan, da je narodni jezik u njima zastupljen u najvećoj meri, da ja u svom članku uopšte nisam pisao o tim tekstovima, te da zbog toga Nikčevićevo osvrtnje na njih, *u ovoj polemici*, ne smatram opravdanim.¹⁵

4. Nikčevićeva konstatacija »da ... narodni jezik kao književni ... već sredinom XVIII stoljeća potiskuje jezik makedonskih Slavena zetske redakcije, tako da se on gotovo i ne javlja izvan crkvenih spisa« (57) ne može se primiti kao tačna i to iz sledećih razloga. Prvo, u ovo vreme, kao i kasnije, tradicionalan crkveni jezik, srpskoslovenski, bio je i u Crnoj Gori potisnut od ruskoslovenskog jezika koji je na području pravoslavne crkve postao zvaničan crkveni jezik. Dakle, ne radi se o sukobu narodnog i srpskoslovenskog jezika, već o ekspanziji, od XVIII veka, ruskoslovenskog jezika koji se (a ne »jezik makedonskih Slavena zetske redakcije«), potiskujući srpskoslovenski, javlja prvenstveno u crkvenim spisima. Drugo, ostaci srpskoslovenskog jezika, kao i niz ruskoslovenskih osobina, sreću se i u jeziku pisaca iz Crne Gore kao što je, na primer, vladika Petar I Petrović (up. njegovu *Kratku istoriju Crne Gore: dvije časti 55, po presječeniju 56, knjazom 56, sobra 56, čatao 56, otečestvu*

¹⁵ I sâm sam, inače, do sada imao više puta prilike da proučavam rukopisne originale mnogih kako objavljenih tako i neobjavljenih dokumenata pisanih narodnim jezikom sa terena današnje Crne Gore. Samim tim, zbirke koje Nikčević navodi nisu jedini izvori za ispitivanje jezičke prošlosti ove naše Republike (up. moje izveštaje o naučnoistraživačkom radu u arhivima u Kotoru i Cetinju: Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 1964–1965, knj. VIII, 381–382; 1967, knj. X, 564; Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad, 1965, knj. I, 215). Rezultate ovih svojih ispitivanja objaviću u posebnim raspravama.

57, padeniju 57, upravljaniem 57, neudovoljstvijem 57, načalstvom 57, sojuznikom 57, otok zovomi Kom 58, sraženijem 58, opstojateljstvama 59, nadežde 59, vo imja Roždestva 59, sohranjenije 59, načalnika 60, česti (časti) 60, bivšej republiki 60 i sl.)¹⁶ ili Vasilije Petrović Njegoš (XVIII v.) u čijem jeziku dolaze kako srpskoslovenske tako i, ređe, ruskoslovenske crte (up. a) *Knjige za Černogorce – va Senat venetski*:¹⁷ *Černaja Gora, va pet nahijah, grečaskoga, među soboju, im že upravljajut se, među njima, vlastiju, savakupe, va pomošt (h 2), zaradi jego potreb, jeja imperatorskago veličestva, vaze, va ljubov, neizrečeniju, vanuter, sut (h 2), vasesgda (h 2), va vasako vreme, vužd, vojskoju i sl. – b) Černa Gora (pesma)*:¹⁸ *vaseh, sagraždena, černogorska, pomoštnica, ožiduje, paki – v) Simeonu Nemanji (pesma): mnogih otac, nasljednikov, izostavil, Serbiju, proslavil, otečestvo, otečestva*,¹⁹ *Turki, zavladel, serpski (h 2), kralji (nom. mn.), vastanite, satvorite, ot vašego, vsu nošt, serpsko, paki, vastaviti, pravdoju, blagočastijem – g) Ismailu (pesma): sabudut se, svetih mužej proricanija, abije, vazidut, mnogaja vastanija, hristijanskoje, vastaviti). Dakle, i ovi navedeni podaci dovoljni su da pokažu netačnost pomenute Nikčevićeve tvrdnje, jer se osobine srpskoslovenskog i ruskoslovenskog jezika javljaju i u delima koja nisu crkvenog karaktera a koja su najvećim delom pisana narodnim jezikom.*

5. Držeći se tradicionalnih shvatanja o karakteru književnog jezika kod vojvodanskih Srba u predvukovskoj eposi i oslanjajući se na Vukovo mišljenje, izrečeno još 1817, o nepostojanju nikakvih jezičkih pravila kod nas,²⁰ Nikčević

¹⁶ Up. *Grlica, Kalendar crnogorski za godinu 1835*, izdao D. Milaković (fototipsko izdanje Matice srpske, Novi Sad, 1951). Navedeni primeri su transliterirani i transkribovani a brojevi uz njih znače stranicu u *Grlici*.

¹⁷ Svi primeri koji slede citirani su transliterirano prema autografu u *Cetinjskom ljetopisu*. – Cetinje (Centralna narodna biblioteka, 1962, I. 52 a (a), 58 a (b), 69 a (v), 78 a (g).

¹⁸ Ovu pesmu naveo je Nikčević u svom prvom članku (Jezik, XVI, 46) a u svom drugom napisu tvrdi sledeće: »primjer jezika iz pjesme Černa Gora Vasilija Petrovića u svemu je identičan jeziku originala« (55). Ova njegova tvrdnja nije tačna. Naime, Nikčevićev tekst ove pesme identičan je tekstu u knjizi *Prednjegoševsko doba* (202–203), ali ne i rukopisnom originalu, jer izdanje sadrži tri greške: *Skadra* mjesto *Skedra*, *tebi m. tebe*, *Bogorodice* m. *Bogorodica* (up. *Cetinjski ljetopis*, I. 58 a).

¹⁹ Ovaj i prethodni primer dolaze u originalu *Cetinjskog ljetopisa* (I. 69 a) napisan skraćeno, tj. bez vokala u sredini reči. Priređivači knjige *Prednjegoševsko doba* (203) doneli su ove oblike sa ruskoslovenskim fonetizmom mada nije isključena mogućnost da se u njima može ogledati srpskoslovenski izgovor: *otačastvo*, *otačastva*.

²⁰ U jednom kraćem odlomku, u kojem citira Vukove reči, Nikčević je načinio više materijalnih pogrešaka: a) ovaj tekst Vuk je štampao (i)jekavski tako da je bespredmetna Nikčevićeva opaska da on, citirajući ga, donosi ovaj odlomak ijekavizirano; b) mesto *koi*, *koima* trebalo je doneti *koji*, *kojima*, odnosno u transkripciji se moralo biti dosledan; v) mesto *gdje* treba *gde* kako piše u originalu; g) mesto *našega Spisatelja* treba *našeg Spisatelja* kako je u originalu; d) mesto *recenzirati* treba *neprijateljski recenzirati* kako je u originalu; d) mesto *kritikovati* treba *kritizirati* kako je u originalu; e) ovaj citat iz Vuka nalazi se na 143. strani XII knjige njegovih Sabranih dela a ne na 26. kako navodi Nikčević (58 i nap. 25).

ističe da se »jezik Srba u prvim decenijama XIX vijeka nalazi u haotičnome stanju, potpunoj konfuziji« (57), pominjući upotrebu ruskoslovenskog, slavenosrpskog i narodnog tipa književnog jezika. On i dalje insistira na dijame-tralnoj razlici jezičkog stanja u Crnoj Gori i Srbiji u vreme kada je Vuk po-činjao svoju reformu. Onome što sam već rekao u vezi s ovim (Jezik, 1968-1969, 5, 154-156) ja nemam šta da oduzimam jer Nikčević nije uspeo ništa od toga argumentovano da ospori. Međutim, tome svome već iznesenom mi-šljenju imao bih nešto da dodam: niz bibliografskih jedinica koje obuhvataju nove radove o književnom jeziku kod Srba u predvukovskoj eposi a koji su, očigledno, bili nepoznati Nikčeviću jer se u njima jasno pokazuje da je na-rodni tip književnog jezika bio i te kako prisutan paralelno sa slavenosrpskim jezikom.²¹ Iako priznaje da početkom XIX veka postoje tri tipa književnog jezika kod Srba: »ruskoslovenski, tzv. slavenosrbski i donekle formirani srpski tip na osnovima narodnog jezika« (57), Nikčević, ostajući veran tradiconal-izmu, ističe da se ova tri jezička tipa »međusobno bore za prevlast u knji-ževnosti« (57), što u svojoj osnovi nije tačno. I u Crnoj Gori i u Srbiji u prvim decenijama XIX veka ruskoslovenski jezik je već bio čvrsto zauzeo mesto crkvenog jezika pravoslavnog bogoslužjenja. *U to vreme* ni u Srbiji taj jezik nije pretendovao na funkciju opšteg književnog jezika. Taj jezik uopšte nije dolazio u sukob sa slavenosrpskim protiv kojeg je, inače Vuk ustao. Znači, ruskoslovenski jezik, kao crkveni jezik, bio je u upotrebi i u Srbiji i u Crnoj Gori ne samo u verskim obredima već i u delima duhovnog karaktera. Narod- ni jezik u funkciji književnog bio je u velikoj meri zastupljen, videli smo, i u Srbiji a ne samo u Crnoj Gori u prvim decenijama XIX veka. Da nije bilo tako, teško da bi uopšte došlo do formiranja ekavskog izgovora našeg književ- nog jezika za koji se ne može, naravno, reći da je potpuno identičan sa Vu- kovim jezikom.²² Međutim, u nauci se mora računati sa određenom evolutiv- nom korelacijom između narodnog jezika u srpskoj književnosti predvukov- skog perioda, koji je ekavskog tipa, i ekavskog književnog izgovora ustaljenog pobedom Vukovih načela. Dakle, ako su početkom XIX veka ruskoslovenski i narodni jezik bili u upotrebi i u Srbiji i u Crnoj Gori, prvi u delima crkvenog a drugi u delima svetovnog karaktera, onda u tome moramo videti samo slič- nost a nikakvu razliku u ovom pogledu između ovih dveju naših današnjih republika. Razlika bi bila, stvarno, jedino u prisustvu slavenosrpskog jezika u

²¹ Up. taj popis radova kod mene: *Stanje i problemi u proučavanju književnog jezika vojvodanskih Srba u predvukovskoj eposi*. - Književnost i jezik, Beograd, XVI/1969, br. 3, 229-230. Nikčević pominje ovaj moj članak (59 nap. 27) ali da se bliže upoznao sa drugim radovima koji se tamo navode, svakako ne bi mogao da govori o »haotičnome stanju, potpu- noj konfuziji« u književnom jeziku kod Srba »u prvim decenijama XIX stoljeća«.

²² V. o ovome i kod Ivića: *Naš jezik i naši narodi od Vuka do danas*. - Zora. List za zabavu, pouku i književnost, Počasni broj, Mostar, 1968/69, 16-17.

Srbiji, odnosno u Vojvodini. A da li je ona »dijametralna« kako želi Nikčević da nam je predstavi? Jasno je svakome da nije i da ne može biti, jer literatura kod nas u predvukovskom periodu *nije pisana samo slavenosrpskim već i narodnim jezikom*. Da je postojao u Vojvodini onoga vremena samo slavenosrpski a u Crnoj Gori samo narodni jezik u literaturi, onda bi Nikčević imao pravo. Pošto, međutim, nije tako, jasno je da prisustvo slavenosrpskog, *kao jednog od tada postojećih tipova književnog jezika*, predstavlja *delimičnu razliku* u jezičkom stanju između ondašnje Srbije, odnosno Vojvodine, i Crne Gore.

Iako bi se u nizu detalja moglo još što-šta zameriti Nikčevićevom članku,²³ mislim da je i ovim što je do sada rečeno dosta učinjeno da objektivniji čitalac shvati ne samo suštinu spora već i nenaučnost jednoga od nas dvojice u prilazu i tumačenju celokupne ove problematike.

*

Zahvaljujući Redakciji *Jezika* na ustupljenom prostoru, ja sam se, evo, javio ponovo, i u ovom časopisu poslednji put, sa svojim prilogom o ovoj temi. Smatram da će čitaoci *Jezika*, kojima je prvenstveno i ovaj a i raniji moj članak namenjen, moći da steknu određen i realan sud o karakteru jezika kojim su pisani stari spomenici sa terena današnje Crne Gore.

O S V R T I

KORISNO UPOZORENJE

Naš ugledni pravnik dr Milovan Zoričić živo se zanima za naš jezik i kad zapazi veća kolebanja, nedosljednosti i greške piše članke ili potiče uredništva da greške uklone ili da druge upozore na njih. Tako je nedavno i uredništvo *Jezika* primilo od njega pismo u kojemu među ostalim piše:

U posljednje vrijeme u našoj je štampi nastala potpuna zbrka pri upotrebi riječi »van« i »vani«. Tu se čita: »otišli su vani« umjesto van, odnosno »našli su se van« umjesto vani.

Nisam jezični stručnjak, ali po mome shvaćanju na pitanje kamo ideš, odgovor mora biti van, a ne vani, a na pitanje gdje si, odgovor mora biti vani, a ne van.

I bez sustavnog traženja primjeri kazuju da je upozorenje potrebno. U *Vjesniku* u srijedu, našem uglednom tjedniku koji je i u jezičnom pogledu na vrhuncu našega novinstva, mogli smo pročitati nekoliko takvih grešaka:

»Je li bilo nečega u Hrvatskoj prije no što je Pavelić otišao vani?« (18. 3. 70. 41.) – »...kad su se vratili na posao, on bi se kradomice izvukao vani« (15. 4. 70. 53.) –

²³ Up., na primer, njegove ničim neargumentovane tvrdnje da je Vuk u srpsku književnost uveo »crnogorski tip književnoga, odnosno narodnoga jezika« (59), ili da je Vuk na osnovama crnogorskih narodnih govora »utemeljio svoju reformu jezika i pravopisa« (59).